Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

६,९२४

No. ९८५८ / क

Title नारदीयशिक्षा

Author महर्षिर्नारदः

Extent २५ पत्र Age सं.१८३२

Subject शिक्षा

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

नारदीयशिक्षा

नं. १८५८

6124
25

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

नं. १८

नं. १७५५८
नारदीयशिक्षा
२५ पत्राणि

७५
१५५८

सं. ३६३३

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

ॐनमःश्रीसामवेदाय गुरुभ्योनमः अथातःस्वरशास्त्राणांऽ सर्वेषांवेदनिश्चये उच्च

ॐ नीचविशेषाद्धिस्वरान्यत्वंप्रवर्त्तते १ आर्चिकंगाथिकंचैवसामिकंचस्वरांतरं कृतांतेस्व

१ रशास्त्राणांप्रयोक्तव्यंविशेषतः २ एकांतरःस्वरोह्यृक्षुगाथासुद्व्यंतरःस्वरः सामसु

त्र्यंतरंविद्यादेतावत्स्वरतोंतरं ३ ऋक्सामयजुरंगानियेयज्ञेषुप्रयुंज्यते अविज्ञानाद्धि

शास्त्राणांतेषांभवतिविस्वरः ४ मंत्रोहीनःस्वरतोवर्णतोवामिथ्याप्रयुक्तोनतमर्थ

माह सवाग्वज्रोयजमानंऽहिनस्तियथेंद्रशत्रुःस्वरतोपराधात् ५ प्रहीणः

स्वरवर्णाभ्यांयोवैमंत्रःप्रयुज्यते यज्ञेषुयजमानस्यरुषत्यायुःप्रजांपशून् ६ उरः

कंठःशिरश्चैवस्थानानित्रीणिवाङ्मये सवनान्याहुरेतानिसामवाप्यधरोंतरं ७

उरःसप्तविचारंऽस्यात्तथाकंठस्तथाशिरः नवसप्तोरसिव्यक्तास्तथाप्रावावनोविधिः ८

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

कठकालापवृत्तेषुतैत्तिरीयाह्वरकेषुच ऋग्वेदेसामवेदेचवक्तव्यःप्रथमःस्वरः ९
ऋग्वेदस्तुद्वितीयेनतृतीयेनचवर्त्तते उच्चमध्यमसंघातःस्वरोभवतिपार्थिवः १०
तृतीयप्रथमक्रुष्टान्कुर्वंत्याह्वरकाःस्वरान् द्वितीयाद्याऽस्तुमंद्रांताऽस्तैत्तिरीयाः
श्चतुरःस्वरान् ११ प्रथमश्चद्वितीयश्चतृतीयोथचतुर्थकः मंद्रःक्रुष्टोह्यतिस्वारः
एतान्कुर्वंतिसामगाः १२ द्वितीयप्रथमावेतौतांडिभाल्लविनाऽस्वरौ तथाशा
तपथावेतौस्वरौवाजसनेयिनो १३ एतेविशेषतःप्रोक्ताःस्वरावैसार्ववैदिकाः । इ
त्येतच्चरितःऽसर्वं ८ स्वराणाऽसार्ववैदिकमिति १४ खंड १ सामवेदेतुवक्ष्यामि
स्वराणांचरितंयथा अल्पग्रंथंप्रभूतार्थंऽश्रव्यंवेदांगमुत्तमं १ तानरागस्वरग्रा
ममूर्छनानांतुलक्षणं पवित्रंपावनंपुण्यंनारदेनप्रकीर्त्तितं २ शिक्षामाहुर्हि

जातीनामृग्यजुः सामलक्षणे नारदीयमशेषेणानिरुक्तमनुपूर्वशः सप्तस्वरास्त्रयो
ऊँ. ग्रामामूर्छनास्त्वेकविं ऽशतिः तानाश्चैकोनपंचाशदित्येतत्स्वरमंडले ४ षड्जश्च
२ ऋषभश्चैव गांधारो मध्यमस्तथा पंचमो धैवतश्चैव निषादः सप्तमः स्वरः ५ षड्जमध्य
मगांधारास्त्रयो ग्रामाः प्रकीर्तिताः भूर्लोकाज्जायते षड्जो भुवर्लोकाच्च मध्यमः ६ स्व
र्गान्नान्यत्र गांधारो नारदस्य मते यथा स्वररागविशेषेण ग्रामरागा इति स्मृताः ७
वि ऽशतिर्मध्यमग्रामे षड्जग्रामे चतुर्दश तानान्येवं दशप्रोक्तं तिगांधारग्राममाश्रि
तान् ८ नंदीविशाला सुमुखी चित्रा चित्रवती सुखा बलाया चाथ विज्ञेया देवाना उ
सप्तमूर्छनाः ९ आप्यायिनी विश्वभृता चंद्रा हेमा कपर्दिनी मैत्री वार्हती चैव पित्र्या
णां सप्तमूर्छनाः १० षड्जे उत्तरमंद्रा स्यात् ऋषभे चाभिरुद्गता अश्वक्रांता तु गांधारे २

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

तृतीयामूर्छनास्मृता ११ मध्यमेत्वलसौवीराह्यष्यकापंचमेस्वरे धैवतेचापिविज्ञेयामूर्छनात्
तरायता १२ निषादाद्रजनीविप्राह्यषीणांसप्तमूर्छनाः उपजीवंतिगंधर्वादेवानांऽसप्तमूर्छ
नाः १३ पितृणांमूर्छनाःसप्ततथायक्षानसंऽशयः ऋषीणांमूर्छनाःसप्तयास्त्विमालौकि
काःस्मृताः १४ षड्जःप्रीणातिवैदेवानृषीन्प्राणानिचर्षभः पितृन्प्रीणातिगांधारोगंधर्वा
न्मध्यमस्वरः १५ देवान्पितृनृषीन्ऽश्चैवस्वरःप्रीणातिपंचमः यक्षान्निषादःप्रीणाति भूत
ग्रामेवधैवतः १६ खंड २ गानस्यतुदशविधागुणाहतिस्तद्यथारक्तंपूर्णमलंकृतंप्रस
श्री न्नंव्यक्तंविकृष्टंऽश्लक्ष्णंऽसमंऽसुकुमारंमधुरमितिगुणाः तत्ररक्तंनामवेणुवीणास्व
राणामेकीभावेरक्तमित्युच्यते पूर्णंनामस्वरश्रुतिपूरणाच्छंदःपादाक्षरसंयोगात्पूर्ण
मित्युच्यते अलंकृतंनामोरसिशिरसिकंठयुक्तमित्यलंकृतं प्रसन्नंनामापगतगद्

ॐ. दन्तिर्विशंकं प्रसन्नमित्युच्यते व्यक्तं नाम पदपदार्थप्रकृतिविकारागमलोपकृत्तद्धितसमा

२ सधातुनिपातोपसर्गस्वरलिंगवृत्तिवार्त्तिकविभक्त्यर्थवचनानां सम्यगुपपादनं व्यक्तमि-

त्युच्यते विक्रुष्टं नामोच्चैरुच्चारितं व्यक्तपदाक्षरमिति विक्रुष्टं श्लक्ष्णं नामाद्रुतमविलम्बि

3 तमुच्चनीचप्लुतसमाहारं । हेलतालोपनयादिभिरुपपादनाभिः श्लक्ष्णमित्युच्यते

समं नामावापनिर्वापप्रदेशप्रत्यन्तरस्थानानां समासः सममित्युच्यते सुकुमारं ना

म मृदुपदवर्णस्वरकुहरणयुक्तं । सुकुमारमित्युच्यते मधुरं नाम स्वभावोपनी

तललितपदाक्षरगुणसमृद्धं मधुरमित्युच्यते एवमेतैर्दशभिर्गुणैर्युक्तं गानं भवति भ

वति चात्र श्लोकाः शंकितं भीतमुद्घुष्टमव्यक्तमनुनासिकं काकस्वरं । शिरसिगतं तथा ।

स्थानविवर्जितं १ विस्वरं विरसं चैव विश्लिष्टं विषमाहतं व्याकुलं तालहीनं च गीतिदोषा ३

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

श्चतुर्दश २ आचार्याः सममिच्छंतिपदच्छेदंतुपंडिताः स्त्रियोमधुरमिच्छंतिविकृष्टमि
तरेजनाः ३ इति ३ पद्मपत्रप्रभः षड्जऋषभः शुकपिंजरः कनकाभस्तुगांधारोमध्य
मः कुंदसप्रभः १ पंचमस्तुभवेत्कृष्णः पीतकंधैवतंविदुः निषादः सर्ववर्णस्त्वित्येताः
स्वरवर्णताः २ पंचमोमध्यमः षड्जइत्येतेब्राह्मणाः स्मृताः ऋषभोधैवतश्चापीत्येते
क्षत्रियावुभौ ३ गांधारश्चनिषादश्चवैश्यावर्द्धेनवैस्मृतौ शूद्रत्वेविद्धिचार्द्धेनपतित
त्वान्नसंशयः ४ ऋषभोलंघितषड्जहृतोधैवतसहितश्चपंचमोयत्र निपततिमध्यम
रागेसनिषादेषाडवंविद्यात् ५ यदिपंचमोविरमतेगांधारश्चांतस्वरोभवति ऋष
भोनिषादसहितस्तंपंचममभीरशंविद्यात् ६ गांधारस्याधिपत्येननिषादस्यगता

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

गांतैः धैवतसंवादी बेल्यान्मध्यमग्रामउच्यते ७ ईषत्स्पृष्टो निषादस्तु गांधारश्चाधि
गं॰ कोभवेत् धैवतः कंपितोयत्र षड्जग्रामे तु निर्दिशेत् ८ अंतरः स्वरसंज्ञकाकाकलि
४ र्यत्रदृश्यते तेतसाधारिते विधात्पंचमस्तुंतकैशिके ९ कैशिकेभावयित्वातु स्वरैः स
र्वैः समंततः यस्मात्तु मध्यमेन्यासस्तस्मात्कैशिकमध्यमः १० काकलिर्दृश्यते यत्र
प्राधान्ये पंचमस्य तु कश्यपः कैशिकं प्राह मध्यमग्रामसंभवे ११ गीतिगेये विदुः प्रा
णाधेतिकारुप्रवादने वेतिवायसमें तैयेगांधर्वस्य विरोचनमिति १२ खिंड ४ यः सा
मगानां प्रथमः स वेणोर्मध्यमः स्वरः यो द्वितीयः स गांधारस्तृतीयस्त्वृषभः स्मृतः १
चतुर्थः षड्ज इत्याहुः पंचमो धैवतो भवेत् षष्ठो निषादो विज्ञेयः सप्तमः पंचमः स्मृतः २ ६

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

षड्जंवदतिमयूरोगावोरंभंतिचर्षभं अजाविकेतुगांधारंक्रौंचोवदतिमध्यमं ३ पुष्पसा
धारणेकालेकोकिलोवक्तिपंचमं अश्वस्तुधैवतंवक्तिनिषादंवक्तिकुंजरः ४ कंठाउ
त्तिष्ठतेषड्जः शिरसस्त्वृषभःस्मृतः गांधारस्त्वनुनासिक्यउरसोमध्यमःस्वरः ५ उरसः
शिरसःकंठादुत्थितःपंचमःस्वरः ललाटाद्धैवतंविद्यात्निषादंसर्वसंधिजं ६ नासां
कंठमुरस्तालुजिह्वादंतांश्चसंश्रितः षड्भिःसंजायतेयस्मात्तस्मात्षड्जइतिस्मृतः ७
वायुःसमुत्थितोनाभेःकंठशीर्षसमाहतः नर्दत्यृषभवद्यस्मात्तस्मादृषभउच्यते ८
वायुःसमुत्थितोनाभेःकंठशीर्षसमाहतः नानागंधवहःपुण्योगांधारस्तेनहेतुना ९
वायुःसमुत्थितोनाभेरुरोहृदिसमाहतः नाभिंप्राप्तोमहानादोमध्यमत्वंसमश्नुते १०

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

वायुः समुत्थितो नाभेरुरोहृत्कंठशिरोहनः नाभिप्राप्तो महानादो मध्यमत्वं समश्नुते पंचम
ॐ॰ स्थानोत्थितस्यास्य पंचमत्वं विधीयते ११ धैवतं च निषादं च वर्जयित्वा स्वरद्वयं शेषाण्येव स्वराः स्वस्मा
५ न्मेव स्थानोत्थितान्विदुः १२ पंचस्थानस्थितत्वेन सर्वस्थानानि धार्यते अग्निगीतः स्वरः षड्ज ऋषभो
ब्रह्मणोच्यते सोमेन गीतो गांधारो विष्णुना मध्यमः स्वरः १३ पंचमस्तु स्वरो गीतो नारदेन महात्म
ना धैवतश्च निषादश्च गीतौ तुंबुरुणा स्वरौ १४ आद्यस्य दैवतं ब्रह्मा षड्जस्याप्युच्यते बुधैः तीक्ष्णा
दीप्तिप्रकाशत्वादृषभस्य हुताशनः १५ गावः प्रगीते तुष्यंति गांधारस्तेन हेतुना श्रुत्वावैवो
पतिष्ठंति सौरभेया न संशयः १६ सोमस्तु पंचमस्यापि दैवतं ब्रह्मराड्स्मृतं निष्क्रासो यस्य ह
हि ग्रामममासाद्य सोमवत् १७ प्रतिसंधीयते यस्मादेतान्सर्वानुत्थितोत्स्वरान् तस्मादस्य स्वरस्या ५

पिधैवतनतं विधीयते १८ निषीदेत्तिस्वरायस्मात्त्रिपादस्तेन हेतुना सर्वो ऽस्याभिभवत्येष

यस्मादित्यो स्यैदैवतमिति १९ खंड ५ दारवी गात्रवीणा च द्वे वीणे गानजातिषु सामिकी

गात्रवीणा तु तस्याः शृणुत लक्षणं १ गात्रवीणा तु सा प्रोक्ता यस्यां गायंति सामगाः स्वर

व्यंजनसंयुक्ता अंगुल्यांगुष्ठरंजिता २ हस्तौ सुसंयतौ धार्यौ जान्वोरुपरि संस्थितौ गुरो

रनुकृतिं कुर्याद्यथा ज्ञानमतिर्भवेत् ३ प्रणवं प्राक् प्रयुंजीत व्याहृतीस्तदनंतरं सावि

त्रीं चानुवचनं ततो हस्तोनमारभेत् ४ प्रसार्य चांगुलीः सर्वा रोपयेत्स्वरमंडले न चांगु

लीभिरंगुष्ठमंगुष्ठेनांगुलीः स्पृशेत् ५ विरला नांगुलीः कुर्यान्मूले चैनानसंस्पृ

शेत् ६ मात्राद्विमात्रह्रस्वानां विभागार्थं विभागवित् अंगुलीभिर्द्विमात्रेण पाणेः स

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

वस्यदर्शयेत् ७ शिरेखायत्रदर्शयेन मेधिंतत्रविनिर्दिशेत् सपर्वेइतिविज्ञेयः शेषमेतर

ॐ. मेतरे ८ पर्वान्तरेतु सामस्तुत्वङ्गुर्योत्रिलोतरं स्वरान्मध्यमपर्वस्तु सम्निविष्टानिवेशये

६ त् ९ नचात्रकंपयेत्किंचिदंगस्यावयवंबुधः अधस्तनेमृडेन्यस्यहस्तमास्थेयथाक्रमं

अभ्रमध्येयथाविद्युद्रूपतेमणिसूत्रवत् एषक्षेदोविहस्तानोयथाबालेषुकर्त्तरि १०

कूर्म्मांगानीवसऽहस्तचेष्टांदर्शिदिशान्मनः सस्वः प्रशान्तोनिर्भीतोवस्त्रोन्नचारयेद्बुधः

नासिकायास्तुपूर्वेण हस्तेगोकर्णवद्धरेत् निवेशयदृष्टिंऽहस्ताग्रेशास्त्रार्थमनुचिंतय

न् ११ समसञ्चारयेद्धाकौ हस्तेनवक्षस्तवेनव यथैवोच्चारयेद्धस्तौ स्तथैवैनान्समापयेत् १७

नात्याहन्यान्ननिर्हृष्टपेननप्रगायेनकंपयेत् समैःसामानिगायेतयोत्निश्रयेनगतिये ६

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

या १५ यथाप्सुचरतांमार्गोमीनानांनोपलभ्यते आकाशेवाविहंगानांतद्वत्स्वरगताश्रु
तिः १६ यथादधनिसर्पिःस्यात्काष्ठस्थोवायथानलः प्रयत्नेनोपलभ्येततद्वत्स्वरगता
श्रुतिः १७ स्वरात्स्वरं॰संक्रमेत्स्वरसंधिमनुल्बणं अविच्छिन्नं॰समंकुर्यात्सूक्ष्मं
छायातपोपमं १८ अनागतमतिक्रांतंविच्छिन्नंविषमाहतं तन्वंतमास्थितांविवर्जयेत्क
र्षणंबुधः १९ स्वरस्थानाच्युतोयस्तुस्वंस्थानमतिवर्तते विस्वरंसामगाब्रूयुर्विरक्तमिति
वीणिनः २० अभ्यासार्थेद्रुतांवृत्तिंप्रयोगार्थेतुमध्यमां शिष्याणामुपदेशार्थेकुर्याद्वृत्तिं
विलंबितां २१ गृहीतग्रंथपदेनग्रंथोच्चारणशीलकान् हस्तेनाध्यापयेच्छिष्यांछंदेसाम
विधिनाद्विजः २२ खंड ६ अंगुष्ठस्यमूर्द्धनिस्थानेललाटेप्रथमस्वरः क्रुष्टोमध्येद्वितीयः

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

सतृतीयसप्तकस्येयोः १ कंठस्थानेवतीर्यस्य मंद्रस्योरसिचोच्यते अतिस्वारस्यनीचस्य हृ
ओ॰ दिस्थानेविधीयते २ अंगुष्ठस्योत्तमेऽक्रुष्टोऽगुष्ठेप्रथमःस्वरः प्रदेशिन्यांतुगांधारऋषभस्तद
नंतरे ३ अनामिकायांषड्जस्तुकनिष्ठायांचधैवतः तस्याधस्ताच्चयोन्यास्तुनिषादंतत्रविन्यसे
त् ४ अपर्वत्वादसेत्तादपयमस्यात्रनित्यशः मंद्रोहिनहिमंतस्तुपरिस्वारइतिस्मृतः ५ क्रुष्टे
नदेवाजीवंतिप्रथमेनतुमानवाः पशवस्तुद्वितीयेनगंधर्वाप्सरसस्तु ६ अंडजाःपितरश्चैव
चतुर्थंःस्वरजीविनः मंद्रेतेवोपजीवंतिपिशाचासुरराक्षसाः ७ अतिस्वारेणनीचेनजगा
त्स्थावरजंगमं सर्वाणिखलुभूतानिधार्यंतेसामिकैः स्वरैः ८ दीप्ता
यताकरुणानांमृदुमध्यमयोस्तथा श्रुतीनांयोविशेषज्ञोनसआचार्यउच्यते ९

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

दीर्घामेदेद्वितीयेचप्रवर्तयेत्तयैवच श्रुतिस्वारेतृतीयेचक्रुष्टेत्तकरणगश्रुतिः १० श्रुतः
योन्याद्वितीयसमृडमध्यायताःस्मृताः तासामपित्रवस्वामिलादृणानिपृथक्पृथक् ११
श्रायतात्तेभवेन्नीचेमृडत्वंत्तविपर्यये स्वस्वरेमध्यमात्वेत्तनत्समीदप्रयोजयेत् १२ द्विती
येविरतायात्तक्रुष्टस्यपरतोभवेत् दीर्घांतोत्तविजानीयात्प्रथमेनमृडस्मृताः १३ अत्रैवावि
रतायात्तचर्थैनप्रवर्तते तथामेदेभवेदीर्घासाम्नश्चैवसमापने १४ नाविरतेश्रुतिंकुर्यात्स्व
रयोर्नोपिचांतरे नचह्रस्वेचदीर्घेचनचापिप्लुतसंज्ञिके १५ द्विविधागतिःपदांतःस्विनतं
खिःसहोष्मभिः पंचस्वेतेषुस्थानेषुविज्ञेयंप्लुतसंज्ञिके १६ स्वरांतरोविरतानिह्रस्वदीर्घप्लुता
निच श्रुतिस्थानेषुशेषाणिश्रुतिवत्स्वरतोभवेत् १७ दीर्घामदांतेजानीयादीर्घांवस्वारितेवि

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

शि॰ दुः अनुदात्तेमृदुस्तैयागांधर्वीश्रुतिसंपदे १८ उदात्तश्चानुदात्तश्चस्वरितप्रचितेतथा निघात
८ श्चेतिविज्ञेयःस्वरभेदस्तुपंचधा १९ ॥इति ७ अतऊर्ध्वंप्रवक्ष्याम्यार्चिकस्यस्वरत्रयं उदात्तश्चा
नुदात्तश्चतृतीयःस्वरितःस्वरः १ यएवोदात्तइत्युक्तःसएवस्वरितात्परः प्रचयःप्रोच्यतेतज्ज्ञैर्न
8 चात्रान्यत्स्वरांतरं २ वर्णस्थानोतीतस्वारःस्वरितोद्विविधःस्मृतः मात्रिकोवर्णएवचदीर्घस्तु
स्वरितादनु ३ सप्तसमविधोज्ञेयःस्वारःप्रत्ययदर्शनात् पदेनतुसविज्ञेयोभवेद्योयत्र
यादृशः ४ समस्वरोन्प्रयुंजीतदक्षिणेश्रवणंप्रति आचार्यैर्विहितंशास्त्रेसूत्रशिक्षादि
तैषिभिः ५ उच्चादुच्चतरेनास्तिनीचान्नीचतरंतथा वैस्वर्येस्वारसंज्ञायांकिंस्थानःस्वारउ
च्यते ६ उच्चनीचस्ययन्मध्येसाधारणमितिश्रुतिः तंस्वारंस्वारसंज्ञायांप्रतिजानंतिशैक्षि ८

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

काः ७ उदात्तेनिषादगांधारावनुदात्तऋषभधैवतौ स्वरितप्रभवाह्येतेषड्जपंचममध्यमाः ८
यत्रकाश्यपगार्ग्याजिह्वामूलप्रयोजनाः तामध्यात्तापयेन्मात्रांप्रकृत्यैवतुसाकला ९ जा
त्यः दैर्घ्योऽभिनिहितस्तैरव्यंजनएवच तिरोविरामः प्रश्लिष्टः पादवृत्तश्चसप्तमः १० स्वरा
णामहमेतेषांपृथग्वक्ष्यामिलक्षणं उद्दिष्टानांयथाम्नायमुदाहरणमेवच ११ इतिप्रथमः
प्रपाठकः ॥छ॥ ८ सयकारः समेवाप्यक्षरंस्वरितंभवेत् नवोदात्तंपुरस्तस्यजात्यः स्वारः
सउच्यते १ इवर्णौयदोदात्तावापद्येतेयवौक्वचित् अनुदात्तेपरेनित्यंविद्यात्क्षैप्रस्य
लक्षणं २ एतेभ्यामुदात्ताभ्यामक्षारोरेफितश्चयः अकारंयत्रलुंपंतितमभिनि
हितंविदुः ३ उदात्तपूर्वंयत्किंचिच्छंदसिस्वरितंभवेत् एषसर्वबहुस्वारस्तैरव्यंजनउच्य

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

ॐ. ९

ते ४ ग्रवग्रहात्परंयत्रस्वरितःस्यादनंतरं तिरोविरामेतेविद्यादुदात्तोपपदवग्रहः ५
इकारंयत्रपश्येत्पुरिकारेणैवसंयुतं उदात्तमनुदात्तेनप्रश्लिष्टंतेनिबोधत ६ स्वरेवेत्व
रितेयत्रविहन्तायत्रसंहिता एतस्मादांतहत्रसलक्षणंशास्त्रचोदितं ७ जात्यःस्वारः
सजातेनसुत्पश्येदैषप्रमउच्यते तेमन्वताभिनिहितस्वैरव्यंजनछतये ८ तिरोविरामो
विष्कभितेप्रश्लिष्टोहीइशिर्वेणः पादहतःकंर्इवेदस्वाराःसमेवमादयः ९ उच्चादेका
दरात्स्वरोत्स्वर्यंतेयदिहादंतरं स्वाराणांजात्यवर्जोनामेषाप्रकृतिरुच्यते १० चत्वार
स्वादितःस्वाराःकंपंयुष्यंतिशास्त्रतः उदात्तेवैकनीचैवाज्ज्ञोग्निरत्रदर्शनम् ११ ६
स्वेड ९ इकारांतेपदेपूर्वेउकारेपरतःस्थिते हस्वकंपंविजानीयान्मेधावीनात्रसंशा

9

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

यः १ इकारांतेपदेचैवोकारद्वयपरेपदे दीर्घैकंपं विजानीयाच्छम्यूबितिनिदर्शनम् २
त्रयोदीर्घास्तु विज्ञेयायेवसेध्यक्षरेषुवै मन्त्रापथ्यानरेंद्राभ्योशीषाङ्कस्वाः प्रकीर्त्तिताः ३
अनेकानामुदात्तानामनुदात्तः प्रत्ययोयदि शिवकंपंविजानीयादुदात्तः प्रत्ययोयदि ४
यत्रद्धिप्रभृतीनिस्युरुदात्तान्यक्षराणितु नीचैर्वाचैवपरतस्तत्रोदात्ते विदुर्बुधाः ५ नरेफे
वाहकारेवाद्वितीयोजायतेक्वचित् नचवर्गद्वितीयेषुनचतुर्थेकदाचन ६ नचतुर्थेतृ
तीयेनद्वितीयेप्रथमेनतु आद्यमंत्यंचमध्यंच स्वान्तरेणैवपीडयेत् ७ अनेनस्थभवेत्तु
वौऽ तस्यपरतोयदि तत्रमध्यमसंश्लिष्टेत्सवर्णः पूर्ववर्णयोः ८ वर्गोत्त्याकृषसैः सार्द्धं
मंतस्थैर्वापिसंयुतान् दृश्यमानिवर्णैतत्राद्देशिकमिवागाः ९ तृतीयस्थचतुर्थंस्थवत्

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

घोदिपरंपदं द्वौतृतीयौहकारस्यहकारादिपरंपदं १० अनुस्वारोयथमस्लानोनकाविक्र
ॐ. मतेपरे रहपूर्वऽसंयुतेवाप्युत्तरेक्रमतेद्वरे ११ संयोगेस्वरितेयत्रोदात्तेपतनेयतथा पू
१० र्वांगमादितःकृत्वापरांगादौनिवेशयेत् १२ संयोगेयत्रदृश्येतयंजनेविरतेपदे पूर्वांगत
द्विजानीयाद्येनारंभस्तत्परांगं १३ संयोगात्परऽस्वर्यपरेयोगनायनाकं संयुक्तस्यात्तव
र्गस्यास्वरेतपूर्वमत्तरे १४ अनुस्वारःपरोतस्यक्रमजंप्रत्ययेस्वके स्वरभक्तिस्तथारेफः
सर्वंपूर्वांगमुच्यते १५ पादादौचपदादौचसंयोगावग्रहेषुच यशाह्इतिविज्ञेयोयोन्यःसय
इतिस्मृतः १६ पदादावप्यविच्छेदेसंयोगांतेचतिष्ठतो वर्जयित्वारहपाणामयादेशःप्रदृश्य
ते १७ ससंयुक्तोगुरुर्ज्ञेयःसानुस्वाराग्निमःस्मृतः अएशोषोयुगोवापिप्रुतालादिरविस्क १०

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

टः स्वेउ २ यउदात्तमुदात्तेतयत्स्वरितेतेतत्सदेभवतिनीचं यन्नीचंनीचमेवतत्यत्त्वयस्ये
तदपिनीचं १ अयमग्निःसुनोमित्रमिदंवयमपावहाः प्रियेहूतेहूतेवित्तममिशाहुस्य
नीचतः २ अर्कैर्ष्वेवमतेषेवयत्तेषुकलशेषुव शतेषुमपविद्येषुनीचाउच्चार्यतेक्रतिः २
हरिवहणवरेणेषुधारासुहषेषुवस्वरितेरेफः विश्वानरोनकारेषुशेषास्वरितानराः ४
द्वैवहणेवस्वरितउउत्तमेतंवहणः धाकारेवोहषारामुरुथारेवदोहते ५ मात्रिके
वाद्विमात्रेवास्वर्यतेयदिहाक्षरे तस्मादितोर्द्धमात्रावैशेषंतुपरतोभवेत् ६ अदीर्घंदीर्घंव
कुर्यात्तद्विस्वरेयत्प्रयुज्यते कंपोत्स्वरिताभिगीतेंऽस्वकर्षणमेवच ७ निमेषकालामा
त्रास्याद्विद्युत्कालेतिचापरे ऋक्स्वरात्तुल्ययोगावामतिःस्यात्सोमशर्मणः ८ समासे

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

वग्रहेकुर्यात्स्वदेवाज्ञानसंहिते यतोल्लरादितिकरणेपदोतेतस्यतेविड : ९ स
ॐ र्वेत्रपुत्रमित्रसखिशाह्वाश्रद्दिशतकृतोरवग्राह्याः आदित्यविप्रजातवेदाश्च
११ सत्यजिगोपतिहवहासमद्राश्च १० स्वर्युवोदेवयवश्मारतिंदेवतातये विकि
तिश्रुकुधैवैवनावष्टह्णोतिपेडिता : ११ खंड २ विहतयश्चतस्त्रोवैविज्ञे
याइतिमेमते अत्तराणेनियोगेनतासांनामानिमेशृणु १ कस्यादिर्वत्स्यानस्तृजा
वत्स्यानुसारिणीचाग्रे पाकवत्सुभयोर्हस्वादीर्घहृदापिपीलिका २ वतह्णं
विहतीनामेतत्रंमात्रिकंभवेत् अर्द्धमात्रिकमन्येषामन्येषामणुमात्रिके ३ आपद्य
तेमकाररेफोषमस्वप्रत्ययेषुनस्वारे यलवेषुपरसवर्णंसपरोष्ठुवोनमापत्तिम् ४ ११

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

नकारांते पदे पूर्वे स्वरे च परतः स्थिते आकारै रक्तमित्याहुर्नकारेणानुरज्यते ५ नकारांते
पदे पूर्वे व्यंजने च यवोहिषु अर्द्धमात्रानुपूर्वस्य रज्यते तत एकमात्रया ६ नकारस्वरसंयुक्तस्य
नष्टंक्तो विधीयते रेफो रंगश्च लोपश्चानुस्वारोपि वा क्वचित् ७ हृदयाडन्निहते रंगः कां
स्येन समनिःस्वनः मृदुश्चैव द्विमात्रश्च दधन्वांइति दर्शने ८ यथा सौराष्ट्रिका नारी अरां
इत्यभिभाषते एवं रंगाः प्रयोक्तव्या नारदस्य मते यथा ९ खंड ४ स्वरा गडदवाश्चैवडः ए
नमाः सहोष्मभिः चतुःसोपदजातीनां पदान्तादश कीर्तिताः १ स्वरउच्चः स्वरो नीचः स्वरः
स्वरितएव च व्यंजनान्यनुवर्तन्ते यत्र तिष्ठति स स्वरः २ स्वरप्रधाने त्रैस्वर्यमाचार्याः प्रतिजा
नते मणिवद्व्यंजनं विद्यात् सूत्रवच्च स्वरं विदुः ३ दुर्बलस्य यथा राष्ट्रं हरते नबलवान्नृपः ३

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

वेलेवंजनेनहृदयेनबलवान्स्वरः ४ उभावस्त्रविहत्तिस्त्रशाषसारेफयवव जिह्वामूल
मूपध्मावगतिरहविशेषणः ५ स्वरप्रत्ययाविहत्तिः संहितायांतयामवेत् विसर्ग
ॐ. स्तत्रमेतवस्तालवोवात्रजायते ६ संध्यत्तरोपधेसंधौ प्रामल्लसौपवौयदि व्यंजनाख्या
१२ विहत्तिस्तत्रस्वराख्याप्रकृतिसऽहिता ७ ऊष्मांतेविरतेयत्रसंयावोभवतेवयत् वि
12 हृत्तिर्याभवेनत्रस्वराख्यातोविनिर्दिशेत् ८ यत्रोभावप्रसंधानमकारादिपरेपदे स्व
रांतेनाहशेविधायदन्यद्यक्रमूष्मणः ९ प्रथमाउत्तमाश्चैवपदांतेषुयदिस्थिताः
द्वितीयऽस्थानसंपन्नाःशाषसप्रत्ययोयदि १० प्रथमानूष्मसंयुक्तान्द्वितीयानिवदर्शयेत्
नचैनान्प्रतिजानीयाद्यथामत्स्यःत्सरोप्सराइति ११ खंड ५ व्यंदोमानेवहन्नेवपदस्थाने १२

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

त्रिकारणं ऋवर्णःस्वछंदहन्नाश्रुपादाम्लदरमानशः १ ऋवर्णे स्वरभक्तिंवच्छेदोमाने
ननिर्दिशेत् प्रत्ययेनसहारेफंमिमीतस्वरभक्तिषु २ ऋवर्णेत्वष्टधारेफः प्रत्ययस्त्वष्ट
धाभवेत् विधाल्लत्तुम्हकारेतयदितत्क्रमाएसंयुतः ३ ऊष्मणोवह्निसंयुक्तःऋकारोयत्र
पीड्यते गुरुवर्णःसविज्ञेयस्तवेवाद्यानुदर्शनम् ४ ऋषभेवष्टहीतेवह्नहसतिंदृष्टथिः
यांच निर्ऋतिर्यवमाद्यात्रऋकारानात्रसंशयः ५ शषसहरादौरेफः स्वरभक्तिर्जायतेहि
पदसंधौ इउवर्णोभ्यांहीनाकविदेकपदाक्रमविप्रुक्ता ६ स्वरभक्तिर्हिविधाल्लकारेरे
फयवच स्वरोदात्तंजनोदात्तविहितान्तरवितर्कैः ७ शषसेषुस्वरोदात्तयोर्हकारेवंजनो
दयो शेषसेषुविहतांतहकारेसंवृतोविट्ठः ८ स्वरभक्तिंप्रयुंजानस्त्रीन्दोषान्परिवर्जयेत्

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

इकारे वाप्युकारे वयस्तदोषं तथैव च ९ संयोगपरं क्षपरे विसर्जनीये द्विमात्रिकं चैव अव
उं॰ मानिकं च न लघु सानुस्वारं गुडं तेव १० ख्वंड ८ पथ्यापादः प्रथमो ह्यादशमात्रस्तथा तृ
१२ तीयोपि अष्टादशो द्वितीयः समापनः पंचदशमात्रः १ पथ्यालक्षणमक्षं यातन्यासा
13 स्ता विपुला अक्षराणं लघु ह्रस्वमसंयोगपरे यदि २ तत्संयोगोत्तरे विभाद्रुरु दीर्घो
क्षराणि तु विहन्ति पात्र दृष्येन स्वारश्चैवाग्रतस्थिना ३ गुरुः स्वारः सविज्ञेयः द्वैधस्ल
त्र न विद्यते अष्टप्रकारं विज्ञेयं पदानां स्वरलक्षणं ४ अंतोदात्तमाद्युदात्तमुदात्तमनु
दात्तं नीचस्वरितं मध्योदात्तं स्वरितं द्विरुदात्तमित्येनाष्टौ पदसंज्ञाः ५ अग्निः सोमः प्र
वो वीर्यं हविषां सर्वं न स्पातिः अंतमेध्यमयोर्नाम्युदमनुदनिपाते आद्यात्स्वरितमपस उ

गैहिंनीवस्मात्ख्यातउति ६ स्वरितान्तराणियानिस्युर्द्धायोएपदानराणितु सर्वाणिप्रचयस्थाः
न्युपोदात्तेनिहन्यते ७ प्रचयोयत्रदृश्येततत्राहमात्स्वरंबुधः स्वरितःकेवलोयत्रमृडस्ल
त्रनिपातयेत् ८ येवविषमावार्याकेनाममप्युवन्यासःकरणंप्रतिज्ञोच्चारणा अत्रोच्यते
श्रेयःखल्वैसप्रतिज्ञानोच्चारणा ९ यस्यकस्यचिद्दर्शस्यकरणेनोपलभ्यते प्रतिज्ञा
तत्रबोद्धव्याकरणंहितदात्मकं १० तुम्बुरुनारदवसिष्ठविश्वावस्वादयश्चगंधर्वाः सामसु
निभृतेकरणंस्वरमौदन्यात्रेपिहितकार्याः ११ खंड ७ कौन्तेयाग्निसदारद्वेद श्रीयादशनः
हिते जीर्णाहारः प्रबुद्धःसन्नुषसिब्रह्मचिंतयेत् १ शरद्विषुवतोतीतादुषास्त्वनमि
ष्यते यावद्वासंतिकीरात्रिर्मध्यमायत्पुपस्थिता २ आम्रपालाशविल्वानामपामार्गशिरी

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

घयोः वाग्यतः प्रातरुत्थाय भक्षयेद्दन्तधावनं ३ खदिरश्च कदम्बश्च करवीरकरंजयोः सर्वे
उ॰ कंटकिनः पुण्याः क्षीरिणश्च यशस्विनः ४ तेनास्य करणे सौगन्ध्यं माधुर्यं चोपजायते वर्त्मा॰
१४ श्चक्कुरुते सम्यक् प्रावीणोद्वजिर्षया ५ त्रिफलालवणाढ्येन भक्षयेच्छिक्तकः सदा अ
14 ग्निमेधाजननं ह्येषा स्वरवर्णकरी यथा ६ कृत्वा चवषपकान्धर्मान्जाठरं पर्युपास्य च
यीतामम्यहूर्ते चैव प्रविमूत्रात ततो वदेत् ७ मंडेणोपक्रमेत्सर्वं सर्वशास्त्रोक्तयविधिः
सम्यमेत्रानतिक्रम्य पथ्येष्टांवा वमन्त्यजेत् ८ ततो समीरयेद्दाचं प्राणाश्च परीक्षयेत्
प्राणानामुपरोधेन वैस्वर्यं चोपजायते स्वरव्यंजनमाधुर्यं लुप्यतेनात्र संशयः ९ कृतीर्थो
दागतेद्यमपवर्गस्य भाविते ततस्य परिमोक्तो सिपापाहेरिवाकिल्विषात् १० स्नाती १४

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

यांदा गतेजगं पैस्वाम्यानऽस्य प्रतिष्ठितं स्वरेणास्य वक्त्रेण प्रभुक्तं ब्रह्म राजते ११ न
करालो न लंबोष्ठो न च सर्वानुनासिकः गद्गदो बद्धजिह्वश्च प्रयोगान्वक्तुमर्हति १२
एकविंशानिरुद्धांत स्थानगानविवर्जितः सत्त्ववर्गान्प्रयुंजीत दंतोष्ठेयस्य शोभनं १३
एवंविधो न शूद्रो नाति वेदास्त्राभ्यश्चये नराः अलसाश्चान रोगाश्च येषां च विस्मृतं मनः १४
शनैर्विद्याः शनैरर्थान् आरोहेत्पर्वतऽशनैः शनैरध्वा सुवर्णेन योजनानां परं व्रजेत् १५
योजनानाऽसहस्रं तु शनैर्याति पिपीलिकाः अगच्छन्वैनतेयोपि पदमेकं न गच्छति १६
न हि पापहिता वाणी प्रयोगान्वक्तुमर्हति बधिरस्येव तल्पस्था विदग्धा वामलोचना १७
उपांशु वरितं चैव यो धीते विमनस्त्विव अपि रूपसहस्रेषु संदेहे स्वेव वर्तते १८ पुस्तकप्रत्य

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

याधीतेनाधीतेगुरुसेवनिधौ भ्राजतेनसभामध्येजारगर्भाइवस्त्रियः १९ अंजनस्यक्षयंदृष्ट्वा
ॐ. वल्मीकस्यतुसंचयं अवंध्यंदिवसंकुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु २० यत्कीटैःपांशुभिःस्वल्पै
१५ र्वल्मीकःक्रियतेमहान् नतत्रबलसामर्थ्यमभ्यासस्तत्रकारणं २१ सहस्रगुणितावि
द्याशतशःपरिकीर्तिता आगमिष्यतिजिह्वाग्रेस्थलान्निम्नमिवोदकं २२ हयानामिवजा
तानामर्द्धरात्रार्द्धशायिनां नहिविद्यार्थिनांनिद्राचिरंनेत्रेषुतिष्ठति २३ नभोजनविलं
बीस्यान्नचनारीनिबंधनः सुदूरमपिविद्यार्थीव्रजेद्गरुडहंसवत् २४ ग्रहेस्त्रिगणा
क्रीतःसौहृद्यान्नरकादिव राक्षसीभ्यश्चस्त्रीभ्यःसविद्यामधिगच्छति २५ नशठाःसा
धवोनस्त्रीलीवानचमानिनः नचलोकरवाक्रांतानचस्वस्थाःप्रतीक्षकाः २६ यथाख १५

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

नन्खनित्रेणमनलेवारिविंदति एवंगुरुगतांविद्यांशुश्रूषुरधिगच्छति गुरुशुश्रूषया
विद्यापुष्कलेनधनेनवा अथवाविद्ययाविद्याचतुर्थंनोपपद्यते २७ शुश्रूषारहिताविद्या
यद्यपिमेधागुणैःसमुपयाति वंध्येवयौवनयतीनतस्यविद्याफलीभवति २८ सू
तेशुस्तकवाचंवनाटकेषुचसक्तिकाः लिपयस्तेडीवनिद्रावविद्याविघ्नकराणिषट् २९
यथाव्याघ्रीहरेत्पुत्रान्दंष्ट्राभिर्नचपीडयेत् भीतापतनभेदाभ्यांतद्वद्वर्णान्प्रयोजयेत् ३०
एवंवर्णाःप्रयोक्तव्यानाव्यक्तानचपीडिताः सम्यग्वर्णप्रयोगेणब्रह्मलोकेमहीयते ३१
खंड ८ ग्रंथसंख्या २४० द्वितीयःप्रपाठकः नारदीशिक्षासमाप्ता ॐलोमशर्मांप्रवक्ष्या
मिगार्ग्याचार्येणचिंतितां साभिधानांयथोक्तेनाचार्यवचनेयथा १ ह्रस्वदीर्घेतथाहद्रमभि

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

गीतंतसामगाः सद्भर्मृदंगवत्तकुर्युः संघातोत्थानसंशवत् २ केनकंपाविताः कंपः से
ऊँ॰ योगोयेनकंपते किंवाकंपइतिप्रोक्तोयेनासौकंपउच्यते ३ पूर्वांगेएगहते पूर्वेपरांगे
१९ एकत्रधारिते व्यंजनेनहियाभिन्नःस्वरोभोतनस्तुकंपते ४ दीर्घकंपेप्यद्वीमात्रात्तुती
16 येपरिकीर्त्तिता द्वितीयेत्वर्द्धमात्रात्तुप्रयोगोवेदलालवत् ५ रंगस्तुद्विविधोज्ञेयः
स्वरपरोव्यंजनपरः पारावतःसवर्णोभोविहितोदत्तरविंतकैः ६ तस्यमात्रात्रहृद
येत्वएकमात्रातुमूर्द्धनि नासाग्रेतुएकनामात्रारंगस्यपरिकीर्त्तिता ७ रंगोवैवसमुत्त
नेनयत्रसेतत्पूर्वमत्तरं स्वरंदीर्घंप्रयुंजीततन्नासानासिक्यमुच्चरेत् ८ द्विमात्रोमात्रिकोवापि
नसिमूलसमाश्रितः अंतेप्रयुज्यतेरंगःपंचमैःसार्वनासिकः ९ खंड १ ककारा १९

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

र्हंटकाराद्दंऽ हन्वोतिष्ठतिदंतिऐ जिह्वाग्रेणतस्त्राभाष्योक्तिह्निडाकारयवव १ करे
णऽः कुर्विंएणीवेवहरिएणीहारितेतिव तथाह्रऽ सपदानामपर्वेताः स्वरभक्तयः २
करेएञ्ञेरिहयोर्विंघात्क्रुर्विंएणील्हकारयोः हरिएँणीविशायोर्विंघाद्धारितोल्हणाकारयोः ३
तथारेफषकारेतहंसपादाप्रकीर्त्तिता यात्तरेफषकारीस्याक्राकिंनीतोविनिर्दिशेत् ४
रहाभ्योतपरेनित्यंक्रामयंतिविचक्षणाः रहौतयत्ररशेपतेनक्रमस्तत्रतयोर्भवेत् ५
रयोर्यदिहकारस्तत्रशपतेमध्यतःक्वचित् द्विर्भावेतत्रजानीयात्प्रेंवास्तर्हेतिदर्शने ६
ऐवेड २ नैतत्स्वरतिश्चर्वांगेनपरोगेकदाचन तर्व्यंजनेनमात्रायाःकथंयोगोविधीयते १
स्वरसैवतत्रपूर्वार्द्धेव्यंजनार्द्धार्द्धेपश्चिमे तयोरर्द्धार्द्धसंयोगेस्वारेक्र्योर्हिवक्षणः २ श्रेतोरा

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

त्रेमध्योदात्तेविरतः सऽशायेपदे अंतोदात्तेविजानीयादुदात्तः प्रत्ययोयदि ३ अंतोदात्तेनी
उ॰ चस्वरितेविरतः सैशायेपदे अंतोदात्तेविजानीयादनुदात्तः प्रत्ययोयदि ४ अवग्रहेप
१७ प्रगाणेचरवौयस्याप्युपद्रवः यमलः स्वरितेचैवदोषाः पंचार्षिके स्मृताः ५ वर्णाविशा
तिरेकश्चयेषांहिर्भाववश्यते प्रथमोत्पात्तृतीयाश्चयलवाः शषसैः सह ६ अनु
17 स्वारेविहत्योचविरामेवान्तरद्वये छिरोष्ठ्योनविनिर्गच्छेन्नथोकारउकारयोः
अनुस्वारेपिहत्योचविरामेवान्तरद्वये छिरोष्ठ्योनविनिर्गच्छेन्नथोकारपवर्गयोः ८
त्विउ ९ बहूनामप्युकाराणामेकंकरणमिष्यते ह्रस्वेदीर्घेचहहेवनानाथंकरणं
भवेत् १ बहूनामप्युकाराणांमध्येदीर्घेभवेद्यदि आदावेनेवकरणमध्यमःस्थ

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

गेवत्त २ बहूनामप्युकाराणामेतेदीर्घंभवेद्यदि आदावेतेवकरणेमध्यमःद्वयगाश्रितः ३
आदौद्विककरणेयत्रपश्चाडवर्णमेवच आदिमध्यांतःसविज्ञेयोवायोष्ठ्योनिदर्शनं ४
आदौसहजककरणेयत्रपश्चाडवर्णमेवच आदावंतःसविज्ञेयोवायोस्तुक्तोनिदर्शने ५
असंयुक्तःपूर्ववर्णःस्याद्युक्तस्तुपरतोयदि उकारेणतुसंयुज्येत्करणेस्यात्मस्तथाभवे
त् ६ येजनास्तनुवर्णानियास्तुवर्णौत्स्याद्भितानिच वियाद्विककरणमेतेषामथौकार
योः ७ उष्मस्वरादनंतरोयत्रसंयोगसंयुतो तत्रसहजककरणःस्यात् द्विककरणमतो
न्यथा ८ उक्षौवर्णौयदिस्यातामसंयोगपरावपि द्विरोष्ठ्यनामेनेतःकुर्यादोजिह्वेप्युद
र्शने ९ ळेड ४ यःस्वरोतात्पूर्वंपदात्परःषणकारमापद्यते तत्रपदवहिरतेसमासमसे

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

पिवत्यन्याहारंभः १ नमौ गुरुनादसंज्ञौ लच्छवेवानुनासिकौ संयोगौ सविसर्गौ च नादा
उं. १८ वेतौ प्रकीर्तितौ २ विहन्तौ च विरामे च सवर्णे प्रत्यये परे अनुनासिकास्तु विज्ञेयाः शेषाना
दाः प्रकीर्तिता ३ मात्रिका नासिका ज्ञेया द्विमात्रा नादसंज्ञकाः सविसर्गास्तु नादास्तुः
सानुस्वारास्तु पूर्वशः ४ अनुनासिकास्तु येवर्णा दोषास्तु प्रसयायदि नादं तत्र विजानी
याद्नुदहेति निदर्शनं ५ नासिकेष्वपि वर्णेषु यो यत्र भजते स्वरः तं तमेवोपजीवेति ना
सादोषाः स्ववर्जयेत् ६ अणमेकमे गुहेत्त्वप्रदेशान्मां तथैव च हेतृतीयेन कर्तव्य अणं
नैवं प्रयुज्यते ७ हे अणवं तरे गुहस्य प्रदेशिन्मां तु षट्स्मृताः अर्धमात्रा तृतीयस्य अणं ते
वे प्रयुज्यते ८ हकारे पंचमैर्युक्तमंतस्थैर्वापि संयुते अरसंते विजानीयात्कंठ्यमाहुरसं १८

© Dharmartha Trust: Digitized by eGangotri

युते ९ हकारं रेफसंयुक्तं कदाचिद्धलसंयुते उच्चारणीयं कण्ठस्थमेव मोक्षमिति पंडिताः १०
हकारो यत्र पूर्वस्थो ऽन्तस्थायां भवेत्परः पदकाले विमुच्येत न ऽहिनायां न सौरसः ११
स्विड ५ व्यंजनाशिरसि निष्ठो रेफो रिवर्णतां याति सतु सर्वत्र न कार्यः शषसहकारेषु का
र्यः १ अन्तरे ऽ शषसेष्वेव यत्र तिष्ठति संयुतं ऋवर्णेन तत्र न विधेत व्यंजनेषु विनिर्दिशेत् २
अन्तरे यत्नदृश्ये तव्यंजने विरते पदे पूर्वांगं तद्धि जानीयाद्यत्स्थितं न तत्परांगवत् ३ रेफस्य
च ऋवर्णस्य स्वरभक्तेस्तथैव च अवर्णवत्प्रयोगः स्याद्धि वा व्यंजनस्य तु ४ मध्यमा ऽ श्रु
तिमासाद्य हि विधेयं दर्शयेत्स्वरं अपस्थो निशि व क्रुयात्तत्र स्वजनस्थानमदृह्वगे ५ सहकृत्रीनाय
णंतः स्यादसहकृत्रीव मध्यते आयाहि प्रणते नीर्ब्रं परिमाणं वन्तु यथेयोः ६ आकारान्ते यदू

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

षांतेचोषंचपरतस्थिते सघोषवतिलोपस्तुविदागार्थेतदर्शने ७ त्वंउ ८ अस्त्वउस्त्वेवरं
उं॰ गेवगातिलोपेतथैवच एकारौकारलोपेचविहग्निर्वीजनोदया १ स्प्रत्ययाउस्मांधटतपराः
१९ पविज्ञवर्जे उष्ट्णोष्ठुत्तसंहताशेयास्तेहरीनवर्जे २ द्वितीयेविरतायातवत्तथैनप्रवर्तं
19 ते दीर्घामघोगमेविद्याउपरिष्टान्नयायतो ३ ऊनाप्रहृयमावैवास्तिबावारातथामही
नित्यायताःप्रयोक्तव्यानिर्दिशेनिविवत्तणाः ४ प्राणापाननिगारेचमऽस्वादक्षभेतथा
प्रथमस्वरेतुकर्तव्याःकिंद्विडाकारयथवच ५ प्राणमाग्निस्पजेत्प्राणं प्रथमेदत्तिणंभवेत्
सव्येनतुग्रहणऽस्यात्प्राणस्यउत्तयायवा ६ दक्षिणेनिःसृतःप्राणस्त्रपानस्तुमयाभवेत् स
वेपीताग्रपानस्येतं तुरोसमनेपथा पादस्पर्शायेऽकाराःपदस्पर्शास्तथैवच उऽतिवेति विज्ञेयोऽणकारेषुयेविधिः ७

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

मथ्यमाने यथादग्निर्नवनीते प्रजायते तद्वदिष्टमनस्वाभ्यां स्पृष्टयुक्तौ च भावयेत् ९
प्लाष्ठसहस्राद्दर्श्यंते तेषु चोदयवर्णिषु दीर्घानुस्वारं जानीयात्संयोगे ह्रस्व एव च १० मात्राद्वि
मात्रोनुस्वारो ह्रि मात्रान्मात्र एव च मात्रिकादपि संयोगे मात्रिकस्तु द्विरूपवत् ११ असंयोगा
दनुस्वारात् लघूनामपयास्यति संयोगात्तु परे नित्यंऽ सऽ शयो विनिवर्त्तते १२ संयोगः प
रतो यत्र अनुस्वारस्तु पूर्ववशः ह्रस्वेनैव विजानीयात्सऽ ह्लोइति निदर्शने १३ अनुस्वारस्योप
रिष्टात्संहतो यदि दृश्यते स दीर्घ इति विज्ञेय उभयऽ प्यु एव च बनः १४ खंड ७ यवौ तु रेफ
संयुक्तौ रेफश्चाद्यो भवेद्यदि पूर्वांगे तद्विजानीयात्सूर्येश्वर्वै निदर्शने १ यवौ तु रेफसंयुक्तौ
विरतेव भवेद्यदि परांगे तद्विजानीयात्तरोहर्येति लक्षणं २ आसंनाच्च महानाच्च यात्तथा

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

नावयोश्रयाः नयत्तेनकारपूर्वानिर्दिशंतिविचक्षणाः ३ हकारोपयत्रदृश्येतवर्गांतैः सं
उं॰ युतःक्वचित् उदाहादयस्तुविशेयाःपृथग्युक्तौचभावयेत् ४ रेफपूर्वोहकारस्तुरेफाम्नर
२१ मघापिवा अनुस्वारात्परोयत्रहकारःक्रमतेत्रिषु ५ अनुस्वारपराःशषसानक्रामेति
20 कदाचन तत्रक्रामेतिशषसाश्चेन्नखैःपरतोयदि ६ सूर्यरश्मिप्रतीकाशाकनिकाय
त्रदृश्यते अणोस्तनत्वमाणाऽस्यात्मात्रात्तचतुराणवी ७ हृदयस्थमणंविषाकंठे
विषाद्विराणावे त्रिराणवंतुजिह्वाग्रेनिःसृतंमात्रिकंभवेत् ८ एकमात्रोभवेद्ध्रस्वोद्विमा
त्रोदीर्घउच्यते त्रिमात्रस्तुप्लुतोज्ञेयोव्यंजनेचार्द्धमात्रिकं ९ चाषस्तुवदतेमात्रांद्विमात्रां
वायसोब्रवीत् शिखीत्रिमात्रोविज्ञेयएषमात्रापरिग्रहः १० विस्पष्टस्तोदसकाकपद २०

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

सर्वमवत्तयेंनर्हनयुत्तानिवर्द्धंते यथादश्वरतिगंढस्त्विंइमबद्ध्यतपमानानासृगोल्लागमेंतेनती·
तिवरहसे बर्हिषादीनामपरिस्वारोव्यंजनलोपोव्यंजनलोपः यथाबालस्यसर्पस्यानो
श्वासोपहतस्यव एवमूष्माप्रयोक्तव्योहका॰॰ पदिवर्जितः यथायत्नघोषयतेनादिमेशरे
पुर्नगुणः स्वस्थानेप्रतिपद्येततद्वद्वर्णागतस्वरः सूत्रग्रहेपिशावत्स्नगर्जतेनचरूपते
एवंयकारावक्तव्याधियंग्रज्यंनिदर्शीः खंड ८ इतिप्रथमःप्रपाठकःसमाप्तः इति
लोमशीशिक्षासमाप्ता अथत्रयाहिं ऽ शब्दंजनानिभवंतिस्पर्शांतस्थाऊष्माणश्चेतितत्र
ककारादयोमकारांताः स्पर्शाःपंचविंशतिश्चत्वारोंतस्थास्ते यरलवाश्चत्वारश्चोष्माणास्ते
हशषसाश्चेत्यनेकेव्यंजनेयज्ञोपर्युपरिसंयुक्तेतत्संयोगसंज्ञंभवत्यक्षरेवपूर्वमदारमयत्रिवि

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

यः संयोगः पिंडो भवत्य यास्पिंडो दाहृ पिंडस्त यो एगीपिंडश्चेति यमसहितमयास्पिंडं
ॐ. दाहृ पिंडमंतस्त्वेद्वृत्तके यमांतस्त्ववर्जेत्तस्मीपिंड मित्यंतस्त्वय मसंयोगे विशेषो नो
२१ पलभ्यत इत्य शारीरं यमेविषादेतस्त्व ः पिंडनायक ः खेड १ स्व
घ्यानेत्सा विंशतिर्भवेति नेकचटतपा ः खछठथफागजडदबाघकढधभा
श्चेत्सघोत्साः पंचतेड. ञणनमाश्चेत्स घानेत्साश्चता रस्तेसयमास्तेकाद्वेगंत्रुश्चत्य ने
त्यांत्स संयोगे नेत्य श्वेत्साेन रेयव षानवर्जितेन त्रयमावर्गे तेनसंशयइति खेड २
य्रय सर्वेषांव्यंजनानांद्विभावो भवतिहादशान्तरवर्जेते खछठथफाघकढधभार
हयोश्चेतिहकारस्यैकेमग्नंतेयदिभवति रयोर्मध्ये सर्वत्रस्वरान्संयोगादि ः काम ॥ २१

निरेफहकारवर्जैर्ताभ्यां परे ऽक्रामति नक्रमते परसमपध्मानीयानुस्वारजिह्वामूलीयानां विसर्ज
नीयपरे वद्तः स्वप्रत्यये वदः स्वप्रत्यये ॥ विं ३ ॥ अथ षद्धद्वाराणामुदाहरणं ह्रो नकारो नस्मान्
समनमा पध्माप्रिये वे नैव भवति ह्रो नकारो यत्र मस्येति शङ्खो देवीह त्रयामि ह्रो नकारो यज्ञाय यथा
उजिह्वा नाश्किमज्जति ह्रो मकारो यस्मिन्ने तेम्न म्लेच्छ म्मयवन् ह्रो वकारो यस्यकत्वपरमाश्विय
घाच्छु मार्गवेसाच्चाम्सुते जातमेषा उसाद्ह्रो सकारो यस्सादिति प्रनानस्तो ग्निस्समिषाद्ह्रो य
कारो यथो भयोधानेज्यः सहस्रयानिवर्त्तसेति ह्रो दकारो यद्दूरे यदि ध्वदे मोदा लकारा ह्र
रुणि ह्रो लकारो स्वर्गो ह्रो काहस्ते मल्लिखिदे भिरैवेनेझेके ह्रो ङकारो ह्वष्पञ्चतक्रष्पासदेड
भक्तिः तिमघवन्निंद्रभक्तिः तिप्रभक्तिः तिभक्तिः तिप्रभक्तिः तीद्रस्त सरस्वता २ ३ ४ ५ एवमादीनि

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

ॐ॰
२२

खंड ४ वकारह्वकारावि इमब्वेति तकारथकारौ वेन्ब्राहीति दकारधकारौ शुद्धमिति बकार
भकारौ बब्रुतमन्हतोय मितिय एवं रेफषकारौ वर्षासो मङ्गुमतमय ३२ बर्हिरिति बर्हो विद्वत
मिति हरौ दर्शोति रशौ स्पर्शेति सपौ द्यौदेव स्थाने षौ रक्षान मृ मिरततनन्तसम द्र ऽ समम् कृप
दिट्ट् इडा इडे एवमादीति खंड ५ यानि वान्यानि वान्यानि यथाकरणे सर्पे सामयमेरो वना
मी वर्तेषु सप्यमत्र वायमन्वियमत्र समाय मन्तु यज्ञे कानरो वयो होइत बोउदाउ सा मृ
तीषहौ वौ यलवेर्हिर्मी मस्लेः पूर्वः सानुनासिकस्य स्थानकरणपरे क्रमप्रतिषे
धः क्रमप्रतिषेधः खंड ६ अथप्रकृतीनामुदाहरणमवतारमिति ककषासमृ ब्रसेव
भवायाद्विनासिव चक्ष्वासमामिद्धि ददयाहै शोके शाशावाविष्या हाड्ब्र ह्येति हहमाविश्व २२

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

रितिषषण्गः श्राम्भिरितिप्राशनाः सप्तकरत्नत्रमतयश्चनिमसनाः सार्वकामिकेननकाः स
र्वान्कामानशीमहि २३ एवमादीनि खंड ७ साम्नेममरादीग्वैरगाद्याः पादमध्येदश
याः पादोपान्तीयेननतागौ म्रेगेननसाम्नराणिरिक्षिषामती ३षड्सदद्दहुसाः खंडेड
गाः कुञ्जेबवजाः पञ्जजनादद्दगावहृण्गसाम्नीडः समड्मविंयाविभाती २२ १एवमादीनि
खंड ८ प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः ब्र ग्राकच्यातेकखयारकखाम्नकंवेडः डः खाः शाहेः प
स्पेतघयाजजजाः शार्गौहावाज्ञाता २३ ६३ विपजनेसमजनेष्ठज्यंजजयाहृड्वोडढ्या
स्तञ्जांबभयाः सन्त्वडहृइतिननषारककाग्रकुंपुष्पसाम्मकौदेवानां २ पर मवि
यो ३ मा २३ नर्कुस्सदेवाः परमेवियो २ मा २३ नेवमादीनिअतराण्गमेतडदाहर

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

णंपथोक्तंयथोक्तं खंड १ अथवनन्तराणामुदाहरणे ऽ सयमायमाभ्यां ऽ सयमा ऽ
ऊं॰ स्नावघयाग्निरितिहौगकारौयमनकारौयत्तइतिहौजकारौयमजकारौघुनज्मितइतिहौज
२३ कारौयममकारौविग्राहिवितिहौदकारौसममेनेदघयममकारामरामेध्यंकृणवामाहवीः
23 षिताइगृह्णुनइतिवभयमणकाराउन्मृड्डीतानितिददयमनकाराः सगिद्धेतिउढयमम
काराःयाश्मेनिपपयममकाराविलंबसौपश्चैननयमनकाराइमस्पसत्नामनुघुतमीड्य
इयाह्वापवमादीति खंड २ अथयमवर्जितानांयथोदृङ्गवितिउ॰उ॰ नयाः कार्ष्मन्वाजी
तिरषषमायह्वीञाविंद्यान्त्रिरइनितनसघाम्बेइमाश्वश्वेतरेतिपयमवाह्वारायणोगगाघयाः
घ्राम्बूषौहो २ इपाचीयताइश्कृत्त्वमिनिननसनाः पङ्क्तिरितिउ॰ उ॰ कना ! स्थिरस्व २३

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

मितिपपसनाः प्राञ्जल षिरितिउ॰उ॰कसाः कएवरयेंतरेरजजयामों ऽ ज्येमानः स्तु हास्तिया
पवमादीनि खेड २ प्रेंखा ऽ स्नह्योंरोहंतीतिरहहपालघाह्नुतइ निबबबराः सम्ना
राश्वध्वामिति पाशरवामत्यादेनिननसयाः श्रौतकदेननदराइंद्रायमहनेसुतमिंद्रा
यमोवा श्रयज्यवटनइतिजजवयाः कएरव्यइतिएणठयावगोंत्यइतिनननयाः स्त
निक्रीतिककतसारयेंतरेरशशयाःप्रात्मुवदरुपीयतोवा पवमादीनि खेड ४
श्रथपेंवाव्नराणोमदाहूरणेयथ्याज्योतिगौंरासुस्यहइतिससतरयाः सेंदणत्येतिउ॰उ॰क
षएणस्नास्मिन्त्वतन्वेनिनननसवाविश्वयस्माइतिपपसनयाउ॰उ॰कषवाः पयस्यग्रेगु
त्वाहीइ येनवापास्येंरिनिरषषणयाः प्रागग्भ्रा ऽ होरइतिगगषवयाः सूर्लांग्भ्रो

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

स्नाविति जन्नजवयाइवेजसिक्त एणस्वतामिति एणाटम्रवास्नार्दीसामनीतिरककषयास्ना

ऊं। दीमिहाइ४इहइवापइमा ६५ एवमादीनि खेड ५ अथसयमानयासत्तु ध्याइतिदष

२४ यमनयाडष्ष्ण अस्विति पपयमनयाः सार्वराज्याइतिजजयमजयामहूंगोण्ड येगाषयम

.२५ याः पत्तिंवोअग्न्यानोधेन्नामिह् २३ ध्यसाउवासत्काइतिककथ्यपमनकाराः प्रथम

हहित्सम्मतपइतिससतयमनकाराः आरम्भाद्वपिबोमेतिगगधयममकाराम्रद्रोंवि·

ष्वस्पेतिरदषयमनकाराः कावेरजजयममकाराइत्सबोवाधियग्निर्यच्चर्मेउदाइति

स्तरायाः २ एवमादीनि खेड ६ अथषडत्तराणामुदाहरणमेगेवक्ष्यादाविति

हौककारौ यममकारवकार २४

यकारा इति सवकारस्त्योः इतिरततसनयारप्पाय्यगर्भवाह मितिरगगथयममकाराः खं
उ ७ अथसमात्तरमेकमुदाहृतंप्राप्तिशाख्येहिनव्हत्नङ्क्नाविति उ उ कषकषवागौतमे
नोक्तेनसमात्तरास्वरः संयोगोमवत्येषासहस्ववर्मात्मानानावर्त्तिविभूषितासंयोगश्रृंखला
नामसामवेदनिबंधनात्सामवेदनिबंधनात् खंड ८ द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ७
इतिनारदीशिक्षासमाप्ता शुभंहरिॐ संवत् १९ शुभ श्रावणकृष्णपक्षत्रयोद
शालिखितम् ॥

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri

नै-१८

25

नमोनमः

© Dharmartha Trust. Digitized by eGangotri